

"Omen" bariazioan

Ricardo Rikardo, R. Etxepare

► To cite this version:

| Ricardo Rikardo, R. Etxepare. "Omen" bariazioan. 2009. artxibo-00425322

HAL Id: artxibo-00425322

<https://artxiker.ccsd.cnrs.fr/artxibo-00425322>

Submitted on 20 Oct 2009

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

***Omen* bariazioan¹**

Ricardo Etxepare (IKER, UMR5478)

0. Sarrera

Oker izateko beldur handirik gabe, esan daiteke *omen* partikularen inguruan euskaraz egin diren lan gehienek ez dutela gaur arte orokortasunen muga igaro. Sintaxiaren alorrean, esku bakarrarekin kontatzekoak dira, nik dakidanez, hura deskribatzeko edo alderdi batean edo bestean esplikatzeko egin diren saio bakanak. Lan honek *omen*-en izaera sintaktikoan barrendu nahi du, horretarako *omen*-ek berak euskal eremuan ezagun duen barne bariazio sintaktikoa baliatuz. Ikusiko den bezala (hala nahi nuke behintzat), *omen*-en barne bariazioari begiratzea ez da, sintaxiaren kontestuan, ugaritasunaren zaletasunak bultzaturiko ariketa huts bat, baizik eta analisi teoriko egoki baten giltza aurkitzen lagun dezakeen tresna metodologiko garrantzitsua. Artikulua honela banatua dago: lehen atalean, *omen*-en inguruko oinarritzko elementu batzu ematen dira, eta artikuluan garatuko diren hipotesi nagusiak aipatzen. Bigarren atalean erdialdeko eta ekialdeko hizkerek sintaxi mailan erakusten dituzten diferentziak deskribatzen dira. Hirugarren atalak diferentzia horien analisi sintaktiko bat ematen du. Laugarren atalak *omen* partikularen erabilerak erdialde eta ekialdean erakusten dituen esanahi aldetiko diferentzia batzu deskribatzen ditu, analisi sintaktikoaren ikuspegitik azaltzen direnak. Bostgarren atalak ondorioak biltzen ditu.

1. *Omen*: oinarritzko elementu batzuk

1.1. Esana eta duda

Euskarak badu kategoria funtzional bat beste norbaiten esanari erreferentzia egiten diona (1b):

(1) a. Etorri da

b. Etorri **omen** da

Zubeldiak (2008:12) oraintsu proposatutako definizioaren arabera, *omen*-en esanahia honela jaso daiteke. Izan bitez *S* perpausa, *p* adierazten den proposizioa eta *S*_{omen} *omen* duen perpausa:

(2) (*S*_{omen}) Hiztuna ez den beste(ren) batek esana da *p*

¹ Lan hau ondoko proiektuen baitan burutu da : Ministerio de Ciencia e Innovación (FFI2008-002240/FILO), Eusko Jaurlaritzaren Ikerketa Sareak HM-2008-1-10, Eusko Jaurlaritzaren talde kontsolidatuentzako proiektua GIC07/144-IT-210-07, Frantziako ANR-eko TSABL proiektua (ANR-07-CORP-033) eta Fédération Typologie et Universaux (TUL) federazioko *Types de Phrase* proiektua. Berriemaile gisa lagundu didaten Maia Duguine, Celine Mounhole, Benat Oihartzabal eta Xarles Videgain eskertu nahi nituzke. Egon litezkeen huts guziak, bereziki berriemaileek emandako datuen interpretazio egokiari dagozkionak, nere gain hartzen ditut.

Deskripzio sinple honek ez du aintzat hartzen (egileak hala bilatuta), *omen*-i erantsi izan zaion beste esanahi atal bat, esandakoaren egiazkotasunari zor zaion konfiantzari dagokiona. Zenbait ikerlarirentzat (aspaldikoentzat, hala nola Larramendi, 1729 edo Van Eys, 1873, edo berriagoentzat, Euskaltzaindiaren gramatikak adibidez, 1987, 1993), *omen*-ek dudazko ñabardura bat ekartzen dio egiten den baieztapenari. Delako dudazko osagai hori azaleratu egiten da zenbait kontestutan. Eman dezagun esate baterako (3)koa:

- (3) Errealaren partida entzuten ari naiz Irratian. Hasi eta buka. 90. minutuan partida bukatu da 2-1 emaitzarekin. Sukaldera noa eta bertan semea aurkitzen dut. Esaten diot: “Errealak irabazi egin omen dik”

(3)ko kontestuan egindako baieztapena *omen*-ekin laguntzeak bitxi ematen du. Baina *omen*-ek norbaiten esana besterik adierazten ez badu, eta hiztunaren ebidentzia hemen esanezkoa da, ez dago garbi zergatik *omen*-en presentziak baieztapenaren indarra behar gabe ahultzen duen.

(4)ko kontestuan, *omen*-ek ironia punttu bat eransten dio hiztunaren esanari:

- (4) Xabier bulegoan da. Ondoan bere idazkaria. Harekin paper batzu egin behar ditu. Hartan hasi baino lehen, hala ere, esaten dio: “Momentu bat, komunera joan behar dut eta”. Ateratzen da. Handik berehala lankide bat sartzen da Xabierren bulegoan. Ez du hura ikusten. Galde egiten dio idazkariari: “Xabier ez da hor?”. Idazkariak: “Komunera joan omen da”.

Zergatik eransten dio *omen*-en presentziak halako burlaize bat idazkariaren baieztapenari, *omen*-en egitekoa norbaiten esana adieraztea besterik ez bada, eta horrenbestez Xabierren esana jaso besterik ez badu egiten? *Omen*-en kontribuzio semantiko bakarra baieztapena esanezko ebidentzian oinarritua dela markatzea baldin bada, modu bat egon behar du haren erabilerak sortzen dituen erantsizko adierak esplikatzeko. Aterabide bat interpretazio efektu horiek kontestuaren gain ematea da. Idazkariaren esana ironikoa gertatzen da berbaldi unean esanezko ebidentziarekin batera bestelako informazio iturburu batzu ere jokoan direlako: idazkariak entzun du Xabier nola atera den, beharbada ikusi ere egin du ateratzen. Arazoa ez da honenbestez, Zubeldiak dioen bezala bestalde, *omen*-ek berez dudazko ñabardura bat ekartzen duen, baizik eta berbaldi unean bestelako informazio iturburuak hiztunaren irispidean diren ala ez. Esate baterako, antzekoa den ondoko kontestuan *omen*-ek ez dakar (ez behintzat halabeharrez) dudazko ñabardura hori:²

- (5) Idazkariak deitu egin dit bere etxetik goizean. Esan dit: “ez naiz ondo aurkitzen eta gaur ezin izango naiz lanera joan”. Idazkaria pertsona seriosa baita, ez dut inolako

² Eskerrak zor dizkiot Bernat Oihartzabali adibide honengatik.

arrazoirik esaten didan hori dudatan jartzeko. Norbait sartu da handik berehala bulegoan idazkariaz galdezka. Esan diot: ez, idazkaria ez da gaur hemen izango, eri omen da.

Hemen ez dute bestelako informazio iturriek jokatzeko, eta ironiazko tasun hori desagertu egiten da. Dudazko ñabardura beraz, ez da *omen*-ek lexikotik dakarren osagai bat, baizik eta *omen*-en erabilerak kontestu jakin batean ahalbidetzen duen edo errazten duen inplikatura bat. Intuizio hori ikuspegi formal batetik lantzen dute Potts eta bestek (2008), hemen gaingiroki baizik aipatuko ez dugun azterketa batean. Potts eta bestek (2008) Grice-ren kalitate maxima³ modu probabilistikoan tratatzen dute. Maxima horrek gertagarritasun probabilitate bat finkatzen du p proposizio bakoitzeko. Aldiberean, solas inguruak kalitate atalase bat ezartzen du zeinaren azpitik ezinezkoa baita baieztapen bat egitea. Esate baterako, solas inguruak 0.8ko gertagarritasun probabilitatea ezartzen badu p egiazki baieztatu ahal izateko, eta p-ren gertagarritasun edo egiazkotasun probabilitatea (hiztunaren ikuspegitik) 0.5koa baizik ez bada, p ezin da zuzen onez baieztatu. Ikuspegi orokor honetan, ebidentzialek kalitate maximaren atalasea bera manipulatzeko dute, [0,1] eskalan puntu jakin batera ekarriaz. Puntu hori hiztunak eskuartean duen ebidentziaren arabera erabakitzen da: esan-entzunezko ebidentziari sinesgarritasun handirik ematen ez bazaio, esan-entzunezko ebidentzialaren erabilerak beherago eramango du baieztapena posible egiten duen kalitate atalasea (0.2ra, eman dezagun). Honela, sinesgarritasun handirik ez duten proposizioak baieztatutak izan daitezke. Manipulazio hau berbaldi mailan gertatzen den zerbait da, eta pragmatikaren alorrekotzat jo behar da. Ebidentzialaren kontribuzio lexiko hertsia honenbestez, ebidentzia iturburua markatzea da, ez gehiago. Gure kasuetara itzuliaz: esango genuke (3) eta (4) adibideetan, hiztunak bere esku duen ebidentzia aski fidagarria dela. Lehen kasuan, zuzeneko emanaldi batez ari gara (entzuleak pertzepzioari loturiko informazioa ere jaso dezake, hala nola publikoaren harrabotsa, eta edozein kasutan irratiko esataria *ikusten* ari denari buruz ari da). Bigarrenean, ikusizko ebidentzia ere gurutzatzen da. Horrelako kontestu batean, p proposizioa kalitate atalasea derrigor jeisten duen ebidentzial batez laguntzeak (esan-entzunezkoa), p-ren egiazkotasuna zeharbidez auzitan jartzen du, eta berbaldia ironia efektu batez janzten da. Zubeldiarekin batera beraz, egingo dugu *omen*-en esanahi lexikoa “informazio iturburua” dela; zehazkiago, beste norbaiten esanak osatzen duena.

1.2. Omen ebidentzialen artean

³ Grice-ren kalitate maximak hala dio : « ez ezazu esan esateko ebidentzia egokirik ez duzun hura »

Omen, tipologia *ebidentzialitatea* deituraz ezagutzen den fenomenoaren barnean kokatu behar da. Munduko hizkuntza askok (laurden batek, Aikhenvald-en iritzian, 2004) badute baieztapen bat bermatzen duen informazio iturria (ebidentzia) gramatikalki agertzeko beharra. Hau errazago ikusiko dugu etsenplu batekin.

Tariana, Arawak familiko hizkuntza bat da, Amazoniako ifar-mendebaldean mintzatzen dena (Aikhenvald, 2004: 2-3). Hizkuntza horretan, baieztapen guziek ebidentziaren iturburuarekin loturiko kategoria gramatikal batez hornituak etorri behar dute:

(6) a. Juse irida di-manika-**ka**

Jose futbola 3sg-joka-E_{ikus}

“Jose futbolean aritu da (ikusi dugu)”

b. Juse irida di-manika-**mahka**

Jose futbola 3sg-joka-E_{Ez-ikusimenezkoa}

“Jose futbolean aritu da (entzun dugu)”

c. Juse irida di-manika-**nihka**

Jose futbola 3sg-joka-E_{ikusitakotik ondorioztatua}

“Jose futbolean aritu da (ikusi dugunetik ondorioztatzen dugu)”

d. Juse irida di-manika-**sika**

Jose futbola 3sg-joka-E_{dakigunetik ondorioztatua}

“Jose futbolean aritu da (dakigunetik ondorioztatzen dugu)”

e. Juse irida di-manika-**pidaka**

Jose futbola 3sg-joka-E_{esana}

“Jose futbolean aritu da (esan zaigu)”

Ustez, Tariana bezalako hizkuntzetan, informazioaren iturburua markatzen duten morfema lotuak ezinutzizkoak dira. Perpaus hezurdura gauzatuaren parte, beraz. Tariana hizkuntzaren sistemarekin alderatzen badugu, euskararena aski pobrea gertatzen da, esan-entzunezko informazioaren adierazpenarekin agortzen baita. *Omen* partikulak gainera, Tarianarenek ez bezala, hautazkoa ematen du.

Aikhenvald-entzat, aukerazkoak diren ebidentzialak (euskararena kasu) ez dira zinezko ebidentzialak, baizik eta bestelako bidetatik antzeko efektuak lortzen dituzten estrategia gramatikalak. Sail honetan sartzen dira, haren ustez, aditzlagunak (7a), eta parentetikoak (7b):

(7) a. Diotenez, Xabier eri da

b. Xabier, bistan da, eri da

Euskarazko *omen* ez da erraz makurtzen honelako sailkapen batera: *omen*-ek, erdialdeko hizkeretan behintzat (ikus ondoko atala) leku finkoa du euskarazko funtzio hitzen

hurrenkeran, aditz lagunek eta parentetikoek ez bezala. Eta *omen*-ek berak erdialdeko hizkeretan hartzen duen lekua ez zaie haizu aditzlagunei ez parentetikoei:

- (8) a. Xabier eri omen da
b. *Xabier eri diotenez da
d. *Xabier eri, bistan da, da

Ez da errez jakiten bestalde *omen* bezalako partikula bat hautazkoa den ala ez euskaraz. Honetan Arawak hizkuntzak ez dira konparazio puntu egokia: ebidentzialak askotarikoak baitira, eta sistema bera informazio iturburu guzietara hedatzeko modukoa.⁴ Euskararenak berriz, zehaztu gabeko norbaiten esana jasotzeko besterik ez du balio. Kontua da beraz, zehaztu gabeko norbaiten esana jaso nahi denean *omen* erabili behar den ala ez. Hori da euskaraz ebidentzialen sistemak *omen*-en hautazkotasunaz baimentzen duen galdera bakarra. Muga horien barnean, ez dut arrazoirik ikusten *omen* ebidentzial sistema (nahi den bezain erromes) baten adierazpide bakar gisa ez hartzeko.

1.3. *Bariazioa*

Aikhenvald-i jarraituaz (2004:3), emango dugu, abiapuntu gisa, ebidentzialitatea kategoria linguistiko bat dela, zeinen oinarritzko esanahia informazio iturburua markatzea baita. Ebidentzial bat izateko, morfema batek “informazio iturburua” izan behar du bere funtsezko edukia. Kategoria linguistiko hori nahitaez gauzatzen da perpaus egituran. Aikhenvald-entzat, kategoria linguistiko horrek ez du halabeharrez leku jakin eta bakar bat perpaus egituran. Kategoriaren definizioa, harentzat, funtzionala da, ez egiturazkoa. Cinquek aldiz (1999), ebidentzialitateari perpaus egituran toki bat eta bakarra ematen dio, modalitatearen beste adierazpide batzuen artean (9a). Turkierako perpaus bat hartzen dugu adibide gisa (9b):⁵

- (9) a. [_{HeS} Hizketa egintza [_{MEbS} Modu ebaluatiboa [_{EbidS} Ebidentziala [_{MEpS} Modu epistemikoa...

⁴ Hau da, tipologiak erakusten dituen informazio iturburu guzietara hedatzen dena. Beste galdera bat da zergatik diren informazio iturburu horiek eta ez beste batzu gramatikak baliatzen dituenak. Zergatik ez dago esate baterako memoria-ebidentzial bat? Honelako ebidentzial batek markatuko luke hiztunaren esana memorian gordetako informazioan oinarritzen dela. Guziz arrazoizkoa ematen duen ebidentzial hau, ordea, ez da esistitzen Aikhenvald-ek jasotako ebidentzial sistema gramatikal hertsietan.

⁵ Oso dudazkoa da ebidentzialitateak posizio sintaktiko bakar bat duenik perpaus egituran, Cinquek proposatzen duen moduan. Ikuspegi tipologiko axaleko batetik, ebidentzialtasuna markatzen duten morfema edo kategoria gramatikal berezituak perpaus egituran barreiatuta aurkitzen dira. Honela, hainbat hizkuntzek badituzte Denboraren adierazpenarekin uztartzen diren ebidentzial kategoriak (ikus kitxuera, Faller, 1999), eta hizkuntza askotan (turkiera besteak beste), inferentziatzko ebidentzialitatea normalki aspektuarekin lotuko genituzkeen perpaus zatietan azaleratzen da (partizipio egiturak, Johanson eta Utas, 2000). Azkenik, perpaus batek ebidentzial bat baino gehiago erakus dezake, hainbat hizkuntzetan gertatzen den bezala, eta hauek perpausaren gune desberdinetan kokatzen dira. Cinque-ren proposamena, hala ere, modu hertsia goan har daiteke: bere lanak esan-entzunezko ebidentzialak aipatzen ditu nagusiki. *Ebidentzial* kategoria funtzionala beraz, muga horien barnean ulertuko dugu hemen (esan-entzunezko ebidentzialen posizio sintaktikoa errepresentatzen duelarik).

b. Mary simdi ev-de ol-mali-ymis ama ben san-mi-yor-um

Mari orain etxe-lok egon-behar-Ebid baina nik uste-dut-ez-prog-1p

“Marik etxean behar du, diotenez, baina nik ez dut uste” (Turkiera, Cinque, 1999:71)

(9b) perpausean, ebidentzialak leku jakin bat hartzen du perpaus egituran, modu ebaluatiboa adierazten duen morfemaren eta modu epistemikoa markatzen duenaren artean. Turkiera bezalako hizkuntzen datuetarik, Cinque-k balio unibertsaleko hierarkia sintaktiko bat definitzen du, ebidentzialen lekua, besteak beste, behin betiko finkatu asmo duena.

Lan honetan, euskarazko *omen*-ek euskal hizkeren eremuan ezagun duen distribuzio sintaktikoa aztertuko dugu. Ekialdeko eta erdialdeko hizkerak konparatzen baditugu, ohartzen gara *omen*-en erabilera ez dela arras bera bi kasuetan. Diferentzia hauek bi eratakoak dira. Esanahiaren aldetik, iduri du ekialdekoentzat posible dela *omen* modalitate epistemikoa adierazten duen laguntzaile batekin erabiltzea. (10b) ezinezkoa da erdialdeko hizkeretan. (10d) aldiz, arazorik gabea da ekialdekoetan:

(10) a. *Ikusita zein nekatuta nabilen, nere appetitu falta etabar*, gaiso egon behar dut
(epistemikoa)

b. *Gaiso egon behar omen dut (epistemikoa, erdialdean)

d. Eri izan behar omen dut (epistemikoa, ekialdean)

Zubeldiak *omen*-entzat proposatzen duen esanahiari jarraiki, (10b, d)k honelako zerbait adierazi behar lukete:

(11) Diotenez, *ikusita zein nekatuta nabilen, nere appetitu falta etabar*, eri izan/gaiso egon behar dut

Erdialdeko hizkeretan beraz, ekialdekoetan ez bezala, *omen* ezin ager daiteke moduzko laguntzaile epistemiko batekin batera.

Erdialdeko eta ekialdeko hizkeren artean dauden diferentziak ez dagozkio esanahiari bakarrik. Horrekin batera, badakigu ekialdeko zenbait hizkeratan *omen* partikulak leku bat baino gehiago har dezakeela perpaus egituran :

(12) a. Protestanteen komentu batean **omen** eskolarazi zuen (Davant, Herria, 2006)

b. Eüskaldüna zen lehenago **omen** popülü ez ikasia (Herria, Benat Etxebest/Pierra Laco, Xubero, 2001)

d. **Omen** gizon zuhur horrek zuela gero gobernuaren mandua hartu eta garai berriak zirela orduan hasi (Arkotxa, Septentrio, 2001)

e. Ta oixtian erten nitianak “Lana ta hiria gure ganat eta ez gu heien ganat” etxu batree Enbatak pentsatia, bana Joanes XXIII garrenak hori bezalako hitzak erran eta manatu txi **omen** (Etxamendi, 1969-1990)

(12)ko perpausek erdialdeko hizkeretan ezinezkoak diren segidak erakusten dituzte:

- (13) a. **Omen** Aditza Laguntzailea...
b. Laguntzailea... **omen**...
d. **Omen** ...Laguntzailea+Konp... Aditza
e. Aditza Laguntzailea **omen**

1.4. Xedeak eta hipotesiak

Lan honen xedea erdialdeko eta ekialdeko hizkeretan *omen*-en inguruan diren diferentziak deskribatu eta (ahal den heinean) azaltzea da. Hemen eskeintzen dudana azalpena ondoko hipotesien bitartez laburbil daiteke: (i) *omen* buru sintaktikoa da erdialdeko hizkeretan, adjuntu edo espezifikatzaile berriz ekialdekoetan; (ii) *omen* moduzko adierazpide hertsia da erdialdeko hizkeretan; ekialdekoetan berriz ez. Analisiaren ondorioetako bat da ebidentzialitatearen adierazpen sintaktikoa euskaraz ez dela beregizko kategoria funtzional batekin agortzen, Cinque-ren hipotesiak nahiko lukeen bezala, eta bestelako estrategia sintaktikoak posible direla. Hemen jasotzen dugun *omen*-en baitako bariazioa erdialdeko eta ekialdeko euskalkiek erakusten duten beste ezaugarri batekin lot daitekeela proposatuko dut: ekialdeko hizkeretan, *omen* beregainki joka dezakeen izen mailako elementu konplexu bat da, bere adieren artean beste norbaiten esanari erreferentzia egitea daukana. Erdialdean berriz, *omen*-ek ez du, tradiziozko hizkeretan behintzat, halako esanahirik bere izenezko erabileran. Izenezko formaren adiera hori batetik, eta adjuntu nahiz espezifikatzaile gisa erabilia izateko gaitasuna bestetik, bat datoz geografikoki, datuen azaleko miaketa batek aditzera ematen duenez. Lan honen arabera, bat etortze hori ez da kasualitatea. Begibistakoa dena: *omen*-ek euskararen tradizio gramatikalean izan duen arreta eta lan eskasa kontutan harturik, hemen aurkeztzen diren datu eta ondorioak zuhurki hartzekoak dira.

2. *Omen*-en bariazio sintaktikoa

Sarrerako atalean ekialdeko hizkerak bereizten dituzten ezaugarri batzu eman ditut, *omen*-en distribuzioari dagozkionak. Ondoko ataletan ekialdeko *omen*-en izaera sintaktikoa modu xeheagoan aztertzen da.

2.1. *Omen* eta adizki jokaturia

Erdialdeko hizkeretan, *omen* adizki jokatuarekin bat eginik agertzen zaigu. Ez da nahitaez horrela ekialdeko hizkeretan:⁶

⁶ Horrek ez du esan nahi erdialdean *omen* adizki jokaturik gabe ezin ager daitekeenik. Ondokoak Ereduko Prosatik ateratako etsenpluak dira :

- (i) Otsen izkera eztarri zakarren mintzo erlatza baino garaiagoa omen, aingeruen izkera, alegia (Ibinagabeitia, 0031)
(ii) Bere bertsoak rimadun prosa uts omen, ez giar, ez gazi-gezik, ez bizi txinpartik (Etxaide, 0149)

- (14) a. Aldiz Euskal Herrian ere gazte batek **omen** gauza bera eginik, amanda eta presondegia ukan zituen (Herria, P.L/A.H. “Herrietako kronikak:Baxenabarre”, 2001-03-08, 5.orr)
- b. Denbora batez, balearen mihia, hura izanki **omen** haragi hoberena, Baionako apezpikuari oparitzen zen ardurenik... (Herria, sinadurarik gabe, 2003-06-19, 8.orr)
- d. Duela bizpahiru hilabete, Hazparneko ostaler batzuk aurtengo Hazparneko bestak aste batez gibelarazirik **omen**, ez dituzte beraz auzo hortan usaian bezala Jondoni Joanez antolatzen Hazparneko pestak, baina bai Jondone Petriz, Aiherrako bestekin betan! (Herria)
- e. Handik zonbeit egunen buruan, bera mintzatu da telebixtan, garbitasun bat eman beharrez **omen**, baina ainitzek ez dute garbitasun handirik kausitu haren solasetan. (Herria, “Egun eta bihar”, 2004-07-01, 1. orr)
- f. Ehortzetara joan zen emaztearen ixilik **omen**, eta gaineko galerian bakarrik zagola, nigar hipaka entzuten zuten beherekoek (J.L. Davant, 1991-1999, XX. Mendeko Euskararen Corpusa)

Omen-en izaera sintaktikoa zein nahi dela, argi da ez dela forma jokatuaren eremuaren parte, erdialdeko hizkeretan ez bezala.

2.2. Aditzaren klitikotasuna

Ezaguna den bezala, adizki jokatu klitiko multzo bat bezala portatzen da euskaraz (ikus Ortiz de Urbina, 1994, besteak beste):

- (15) a. *Dator b. Badator d. Ez dator e. Norbait dator

Omen partikula, erdialdeko hizkeretan, ez da gai adizki jokatuaren klitiko izaera asetzeko.⁷

Konpara hartara (16a) eta (16b-e):

- (16) a. *Omen du zakur bat
 b. Ez omen du zakurrik
 d. Ba omen du zakur bat
 e. Zakur bat omen du

(iii) Donibanez bildu lorak tisanan artu ezker, ezin obeak omen zenbait eritasun sendatzeko (JMB, 0024) Bada ordea diferentzia nabarmen bat kasu hauen eta ekialdeko hizkeretako artean. Aurrekoak beti isildutako laguntzaile baten lagun direla ematen du. 2.1. atalean ematen ditugun ekialdeko adibideek berriz ez dute horrelako analisirik ahalbidetzen. Ez dugu, ereduak prosaren korpusean behintzat, gipuzkerazko alerik aurkitu laguntzailearen isiltze baten bitartez ezin esplikatu daitekeenik. Antzeko ondorioa ateratzen du Zubeldiak (2008).

⁷ Honek argi uzten du, bestalde, jokoan diren baldintzak ez direla fonologikoak huts-hutsik. *Omen*, adizki jokatu osatzen duten forma lotuak ez bezala, elementu bisilabiko bat, printzipioz fonologikoki azentugabeko hitz morfologiko bat sostengatzeko gauza. Ikus hartara Elordieta (1997, 2007).

(16)ko datuek aditzera ematen dute erdialdeko *omen* forma jokatuaren parte dela, eta horrenbestez, buru bat. Ekialdeko hizkera zenbaitetan, aldiz, *omen*-ek adizki jokatuaren klitikotasuna ase dezake, erdialdekoetan ez bezala:

- (17) a. Behin gizon batek **omen** zuen bele bat ttipitik etxean hazia
b. **Omen** da paper, eta bertzerik (*Jean Etchepare mirikuaren idazlanak*, III, Kazetaritza (A), 1903-1915, 262. orr)

Honek *omen* beregaineko elementua izatea eskatzen du. Egitate horren adierarik sinpleenean, *omen* bera izaera konplexuko elementua da. Honetaz, ikus beranduago 3.3. atala.

2.3. Beste ebidentzialitate estrategiekiko bateragarritasuna

Beha dezagun ondoko perpausei:

- (19) a. Medikuek diotenez, golpean zendu **omen** ditaike Mayi (Herria, sinadurarik gabe, “Herrietako kronikak:Baxenabarre”, 2004-12-30, 5.orr)
b. Hango pasaientetarik badira 301 salbatuak edo bederen aurkituak, baina erran dutenaren arabera, ba **omen** litazke 200 bat bederen desagertuak (Herria, sinadurarik gabe, “Herriak eta Gizonak”, 2004-02-05, 2.orr)
d. Xerto baten laguntza beharrezkoa ez **omen** litake ezin aurkitua luze gabe (Herria, sinadurarik gabe, “Herriak eta Gizonak”, 2004-02-05, 2. orr)
e. Gaineratekoek ez dute oraino aterabiderik kausitu, ezinbertzean lantegia hetsiko **omen** lukete (Herria, sinadurarik gabe, 2004-04-22, 3.orr)

Perpaus hauetan guzietan, *omen* partikula alegiazko forma baten aitzinetik agertzen da, hura lagunduaz. Alegiazko forma hauek beste norbaiten esana adierazten dute. Forma hauen jatorria frantsesezko baldintza forma epistemikoak dira:

- (20) Le premier ministre serait souffrant

(20) bezalako formek (ikus Ducrot, 1984; Korzen eta Nölke, 1990; Dendale, 2003; Squartini, 2004) bi ikuspuntu bateratzen dituzte: bata hiztunarena, “lehen ministroa eri da” liokeena, eta beste bat hiztunaz kanpoko norbaiten esanari dagokiona, eta baldintzazko forma hauei esanahi ebidentziala ematen diena. Espainolez honelako formak genituzke:

- (21) Según un rumor, el monarca habría sufrido un infarto

(21)en, perpaus hasierako adjunktua (esan orokor bat jasotzen duena) da baldintzazko formaren esanahi ebidentziala finkatzen duena. Honelako baldintzazko formak ohikoak dira beste hizkuntza erromantzeetan (Italiera kasu, ikus Squartini, 2004), eta moduzko laguntzaile berezien bitartez adierazten dira beste batzuetan (alemanierazko *sollen*, Schenner, 2008). Kontua da, korpuseko zenbait kasuk aditzera ematen dutenaren arabera, *omen* ez dela

nahitaezkoa horrelako egituretan. Ebidentzialtasuna alegiazko forma huts baten bitartez ematen ahal da zuzenean:

(22) Ez da oraino jakina nork erosiko duen (Donapaleuko herria erosletarik **litaike**) (internet-etik, HERRIA)

(22) bezalako etsenpluek aditzera ematen digute oinarritzko ebidentzial balioa ematen diguna alegiazko forma dela, jokaturiko aditzaren modu berezi bat. *Omen* bertan ager daiteke, esan-entzunezko interpretazioa berresteko, baina ez da nahitaezkoa. Nola adieraz dezakegu formalki horrelako distribuzio bat? Batetik, *omen*-en hautazkotasunak adjunktuen gogora ekartzen du. Aldiberean, oinarritzko ebidentzialtasun interpretazioa ezartzen duen perpaus atala adizki jokatuaren modu tasunak dira, flexio buruan biltzen direnak. Bestetik, flexio burua eta haren aurretik agertzen den *omen* partikula ezin bereiziak dira, adjunktuekin ohi denaz bestera. Momentuz izan daitezkeen aukeren artean erabaki gabe, emango dugu ebidentzial balioa zuzenean jasotzen duen alegiazko formaren eta *omen*-en arteko harremana buru-espezifikatzaile edo buru-adjuntu erlazio baten gisa irudika daitekeela:

(23) ...[ModS *Omen* [ModS *M*]

2.4. *Omen* menpeko perpaus baten bide-emaile

Ekialdeko zenbait hizkeren ezaugarri nabarmenen artean dago *omen* menpeko perpausen bide-emaile gisa agertzea:

- (24) a. **Omen**, Lurreko Paradisuko kasko gorenean **dela** lau ibaiei sortzea ematen dien iturri miragarria...(Arkotxa,Septentrio,81.orr)
b. **Omen** gizon zuhur horrek **zuela** gero gobernuaren mandua hartu... (ibidem 85.orr)
c. Jazdanik, **omen** aurpegiz eta gorputzez aldatu **dela** (Herria, sinadurarik gabe, 2001-03-01, 7.orr)

Omen ez denez menpeko perpausa aukeratzen duen aditz bat, beste modu batean ulertu beharrean gara bien arteko lotura. Moduzko adizki epistemikoekin *omen*-ek betetzen duen eginkizuna, (23)n adierazia den bezala, lagun diezaguke hemen ere. –*ela*-dun perpausak hizketa ekintza bat aipatzeko balia daitezke diren direnean, sintaxi mailako menpekotasunik gabe. Horren erakusgarri da esate baterako, ondoko kasua (Sallaberry, 1978:67):

(25) Goiz batez mahastiko landan ginen lanean. Hil-zeinuak hasten dira ortzia bezala burrunban. Eta ari, eta ari. Landa batetik bertzerat oihuka hasi ziren gizonak: “norbait hil dea? –Ez dugu aditu. Gerla ditake” Eta tenore baten buruan: “Gerla **dela**. Irisarriko jendarmak hor **direla**, berriaren jakinarazteko etorriak”

(25)en, –*ela*-dun perpausa ez da ageriko aditz baten osagarria, baizik eta aurreko esan bat berritzen duen perpausa. Konplementatzaileak bertan zeharkako diskurtsua markatzen du. –

ela-dun perpausak beste norbaiten esana berez jaso dezakeenez, *omen* eta *–ela*-dun perpausen arteko lotura aurreko alegiazko kasuetan bezala formula daiteke: *omen*-ek bat egiten du berez beste norbaiten esana jasotzeko gai den egitura batekin, hura zehaztuz:

- (26) a. Omen etorri dela
b. [_{Konp}S Omen [_{Konp}S[...IP] Konp⁰]

Zertan ote da delako zehazte hori? (25)eko testua hartzen badugu, eta *omen* ebidentzial batez laguntzen, *omen*-en presentziak *–ela*-dun perpausak berez ekartzen ez duen esanahi bat eransten dio: esana zehaztugabea dela, “esaten da” baten pareko. Molda dezagun antzeko testu bat honela:

- (27) a. Irisarriko jendarma jin da. Gerla dela.
b. Irisarriko jendarma jin da. Omen gerla dela.

(27a)k ez bezala, (27b)k aditzera ematen du gerla delako berria ez duela nahitaez Irisarriko jendarmak bere gain hartzen. Aipaturiko esana hor barna jaso da, ez du egile zehatzik.

2.5. *Omen adizki jokatuaren ondotik*

Ekialdeko *omen* perpausaren leku batean baino gehiagotan ager daitekeen elementu bat dela ikusi dugu. Adizki jokatua present denean, posizio sintaktiko horiek *omen* adizki jokatuaren aitzinean paratzen dute. *Omen*-en ezaugarri honek azterbide erreza du *omen* ebidentzial mailako buru funtzional bat ez baizik eta adjunktu edo espezifikatzaile gisa funtzionatzen duen bestelako kategoria bat bada. Ekialdeko hizkera beretan, *omen* adizki jokatuaren ondotik ere ager daiteke. Ikus esate baterako ondoko kasuak:

- (28) a. Langonen zen **omen** bizi Hipokrataren alaba bakarra... (Arkotxa, *Septentrio*, 59.orr)
b. Eta denak loriatuak zauden **omen** leku goxo hartaz (Aintziburu/Etxarren, 2002, 191.orr)
c. Eüskaldüna zen lehenago **omen** popülü ez ikasia (Herria, Beñat Etchebest/Pierra Laco, Xubero, 2001-06-14, 5.orr)

Ez dago garbi, hitz hurrenkera horiei begiratuaz, nola aztertu behar ditugun kasu hauek. Aurreko datuen luzapen gisa ikusten baditugu, *omen* adizki jokatuaren aitzinetik batzen zaio perpaus egiturari, baina bestelako fenomeno batek hura atzean agertzea dakar. Fenomeno hori ekialdeko hizkeretan aukeran gertatzen den laguntzailearen aurreratzea izan liteke. Jakina denez, ekialdeko hizkeretan galdegaia laguntzailearen aurreratzea galda dezake, (29)n ikusten dugun bezala (Etxepare eta Ortiz de Urbina, 2003, foko konfigurazioen gainbegiratu baterako). Fenomeno honen analisi zabalduenak galdegaia espezifikatzaile posizio batean eta laguntzailea haren buruan dagoela defendatzen du (burua Konp delarik, Ortiz de Urbinak nahi

bezala (1989), (1995), edo galdegai gune berezi bat, Duguine eta Irurtzunek proposatu bezala, 2008):

(29) a. Jonek du egin

b. ..._[FokS] Jonek du+F⁰ [_{IP} ...egin (du)]]

Honen arabera, *omen* ebidentziala, aurreko datuek adierazten duten bidetik, adizki jokatuaren aurretik batuko litzaioke perpaus egiturari. Ondotik, laguntzailearen aurreratzea eragiten duen galdegai estrategiak hura atzean gelditzea ekarriko luke. Momentuz adizki jokatuaren aurreko posizio hori zein izan daitekeen albora utziz,⁸ mugimenduaren ondoko perpaus egitura (30b)koa izango litzateke:

(30) a. Langonen da omen bizi

b. [_{FokS} Langonen da+F [_{XP} omen... [_{IP} ...(Langonen) bizi (da)]]

Ebidentziala inflexio sintagmaren islapen hedatuan badago eta laguntzailea perpaus ertzeko galdegai buru batera mugitzen bada, ebidentzialaren izaera sintaktikoaz zuzenki galdetzeko modua izan genezake: hura buru bat bada, laguntzailearen aurreratzea trabatu behar luke Buru Mugimenduaren Gaineko Hertsidura-ren arabera (ikus Artiagoitia, 2000, kontzeptuaren gaineko argitasunentzat); adjunktu edo espezifikatzaile bat bada, berriz, ez du zertan. Ezinezko konfigurazioa (31b)k ematen du. Bertan, *omen* buruak laguntzailearen mugimendua trabatzen du.

(31) ..._[FokS] XP_{[FokS'} Lag+F⁰ [_{XP} omen [_{IP} ...(XP)...(Lag)...]]

\ _____ * _____ /

Perpaua gramatikala denez aipaturiko ekialdeko hizkeretan, *omen* partikulak ezin du, Buru-Mugimenduaren ikuspegi tradizioaletik begiratuta behintzat, buru sintaktiko bat izan. Kategoria konplexua izan behar du nahitaez.⁹

Ohar gaitezen hala ere, (30a)ko hitz hurrenkerak bestelako deribazio sintaktiko bat ere onartzen duela: hartan, ezkerretariko elementua *da+omen* buru konplexua da, laguntzailea *omen*-i adjunktatu eta gero sortua. Honek ordean ez luke esplikatu (11b) bezalako perpaus bat, (32) zenbakiaz emana, zeinetan laguntzailea eta ebidentziala denborazko aditzlagun batez bereizita agertzen diren:

(32) Eüskaldüna zen lehenago **omen** popülü ez ikasia

Omen adizki jokatuaren ondotik agertzen den kasuak buru-mugimenduaren bidez esplika badaitezke ere, badira bestelako datuak azterbide hori zalantzan jartzen dutenak. Ekialdeko

⁸ Posizio hori enpirikoki ondo bermatua da ekialdeko hizkeretan, 2.2 atalak erakusten duen moduan.

⁹ Ez dago batere garbi buru-mugimendua, X-barraren teoriarik formulatua den gisan, posible denik Sintagma Egituraren Teoria Sinplearen barnean (ikus Vicente, 2007, oraintsuko eztabaida baterako).

zenbait hiltunentzat, *omen*-ek aditz lexikoaren ondoko posizio bat har dezake baitaere, eta posizio hori ez da aise aztertzen ahal *omen* inflexio sintagmaren islapen hedatuen delarik (33a, b).

- (33) a. Ta oixtian erten nitianak “Lana ta hiria gure ganat eta ez gu heien ganat” etxu batree Enbatak pentsatia, bana Joanes XXIII garrenak hori bezalako hitzak erran eta manatu txi **omen**
- b. Smith deitzen den mediku batek hitzaldia entzun du **omen** biltzar tribalean (astobelarra.over-blog.com/categorie-10423579.html)

Omen, kasu honetan, etenik gabe ematen da, ez parentetiko gisa. 3.2. atalean ikusiko dugunez, badira arrazoiak pentsatzeko (30a) eta (33) perpausetan agertzen den *omen* partikulak leku bera hartzen duela bietan. Hala bada, behartuta gaude ondorioztatzera badela, ekialdeko hizkera hauetan, *omen* aditzaren ondotik batzea posible egiten duen posizio sintaktiko bat. Ikus honetarako 3. atala.

2.7. *Omen Parentetikoa*

Omen ebidentzialaren adjunktu izaera erakutsian gelditzen da parentetiko gisa duen erabileran:

- (34) a. Erdi aroan, omen, Nafarroa osoa hona etortzen zen debozioz (Aintziart, Santiago Oinez, Elkar, 2000. 44.orr)
- b. Organo barrokoa ikustekoa da, omen (ibidem, 61.orr)

XX. mendeko Euskararen Corpusak ez du antzeko etsenplu bakar bat ematen Gipuzkerarako. Bai ordea Lapurtera-Nafarrerako:

- (35) Ni naiz Donapaleukoa, omen, eta aski dut ez joatea ez badut nahi (1991-1999 saila, A. Luku).

2.8. *Laburbilduaz*

Erdialdeko hizkeretako *omen*-ekin konparatzen badugu, ekialdekoak (edo ekialdeko zenbait hizkeretakoak) baditu berezia egiten duten ezaugarri batzu: (i) ez zaio nahitaez adizki jokatuari lotzen; (ii) perpaus barneko hainbat posiziotan ager daiteke; (iii) aditzaren klitikotasuna ase dezake; (iv) bateragarri da bestelako ebidentzialitate estrategiekin; eta (v) parentetiko gisa agertzen da. Ezaugarri hauek, elkarrekin jartzen baditugu, ekialdeko *omen* espezifikatzaile baten edo adjunktu baten gisa portatzen dela erakusten digute. Honen ondoren, erdialdeko *omen*-ek kontrako ezaugarriak erakusten ditu: (i) adizki jokatuari lotzen zaio, halabeharrez; (ii) leku bakarra du funtzio hitzen hurrenkeran; (iii) ez du adizki jokatuaren klitikotasuna asetzen; (iv) ez da bateragarri bestelako estrategia ebidentzialekin; eta azkenik,

(v) ez da parentetiko gisa erabiltzen (ez bada erregistro ikasietan). Ezaugarri horiek aditzera ematen dute *omen*, erdialdeko hizkeretan, buru-mailako osagai bat dela.

3. Diferentziak azaltzen

Zer dela eta bereizten dira modu horretan ekialdeko eta erdialdeko hizkerak? Nola formula dezakegu bereizketa hori?

3.1. Adjunktu, espezifikatzaile, buru

Ekialdeko *omen*-en sintaxiak hiru eratako egiturak erakutsian jartzen ditu: bata, parentetikoa, *omen* adjunktu baten gisa tratatzen duena:

(36) Ni naiz Donapaleukoa, *omen*, eta aski dut ez joatea ez badut nahi

Chomskyren adjunktuen formalizazioari jarraitzen badiogu, *omen* multzoarteko batzearen bitartez lotzen zaio egiturari:¹⁰

- (37) a. Ni naiz Donapaleukoa, *omen*
b. [_{InfS} [_{InfS} Ni naiz Donapaleukoa] *omen*]
d. { {IP}, {*omen*} }

Bigarren egitura buru-espezifikatzaile izaerakoa dela emango dugu, edo Sintagma Egitura Sinpleko terminologiari jarraituaz, “bigarren batze” baten ondorio. Kasu honen erakusgarri garbiena *omen*-ek forma jokatu klitikoarentzat sostengu gisa funtzionatzen duenekoa da:

- (38) a. Behin gizon batek *omen* zuen bele bat ttipitik etxean hazia
b. *Omen* da paper

Konfigurazio horren barnean sartuko lirateke baita ere *omen*-ek alegiazko forma laguntzen dueneko kasuak (39), eta perpaus baten bide-emaile gertatzen denekoa (40):

- (39) a. Golpean zendu *omen* ditaike Mayi
b. [_{ModS} *omen* [_{Mod'} ditaike [_{AS...}]]
d. {Modu, { {*omen*}, {MP} } }

- (40) a. *Omen* jin dela
b. [_{KonpS} *Omen* [_{InfS} jin da] –ela]
d. { {Konp}, {*omen*, {KonpS} } }

Erdialdeko hizkeretan, lehen adierazi dugun bezala, *omen* ezin bereizia da adizki jokaturtik, eta honenbestez, haren islapen hedatuaren partetzat har dezakegu. Islapen hedatu horrek osatzen duen talde klitikoaren zatia da gainera. Erdialdeko hizkeretan baita ere, *omen*-ek leku bakarra

¹⁰ Horrela itzultzen dut ingelesezko “set-merge” (Chomsky, 1995, 2000). Beste aukera bat, antisimetriaren hipotesiarekin bat datorrena, da ematea InfS osoa *omen* ebidentzialaren espezifikatzaile igo dela (ikus Barbiers, 1995):

(i) [_{EbS} [_{InfS} Ni naiz Donapaleukoa] *omen* (Ni naiz Donapaleukoa)
Oraino beste bat da egitea InfS osoa *omen*-en gainean den proiektzio funtzional batera igotzen dela (ikus Marit, 2002:115-117) horrelako proposamen baterako, Lezgerako ebidentzialen kontestuan.

hartzten du perpaus egituran, inguruko elementu gramatikalekiko finkoa dena. Ekialdeko hizkeretan ez bezala, gainera, *omen* ezin ager daiteke izaera epistemikoa duten modu adizkiekin batera, bien arteko osagarritasuna aditzera emanez (ikus 4. atala). Erdialdeko egitura horientzat, buru-mailako hipotesiak arrazoizkoa ematen du:

(40) [OmenS Omen [InfS...]]

3.2. Omen-en batze posizioak

3.2.1. *Omen eta polaritatea*

Omen-en baitako bariazioak hiru eratako konfigurazioak erakusten dituela proposatu dugu aurreko atalean. Ez dugu ordea esan bariazio horren eskutik heldu zaizkigun formak non kokatzen diren perpaus egituran, eta zergatik hor eta ez beste nonbait. *Omen*-ek har ditzakeen posizioen azpi-multzo batek kokapen aski garbia dauka, harekin lotuak agertzen diren buru funtzionalen espezifikatzaile gisa. Sail horretan sartzen dira modu adizkiekin eta Konplementatzaile Sintagmarekin batera agertzen den kasuak. Horretaz aparte, ekialdeko hizkeretan *omen* beste lau tokitan ager daiteke (erabilera parentetikoak alde batera utzita), hain azterbide garbia ez dutenak: aditz lexikoaren aurretik (41a), laguntzailearen aurretik (41b), laguntzailearen eta aditz lexikoaren artean (41d), eta aditz lexikoaren ondotik (41e):

- (41) a. Protestanteen komentu batean omen eskolarazi zuen
b. Behin gizon batek omen zuen bele bat ttipitik etxean hazia
d. Langonen zen omen bizi Hipokrataren alaba bakarra
e. Joanes XXIII garrenak hori bezalako hitzak erran eta manatu txi omen

Erabilera hauek, esan bezala, ez dira parentetikoak: *omen*-ek ez du kasu hauetan talde intonazional propioa osatzen. Honenbestez iduri luke *omen*-en distribuzioak ez duela hertsidura garbirik, eta perpaus egituraren ebakiune desberdinetan barreia daitekeela, bestelako baldintzarik gabe. *Omen*-en kokapen libroa haatik, baiezko perpausen propietatea da. *Omen* honela erabiltzen duten hizkeretan, leku bakarra dauka ezezko perpausetan:¹¹

- (42) a. Ez omen zuen dendan erosi
b. *Dendan ez zuen omen erosi
d. *Dendan ez zuen erosi omen
e. *Ez zuen dendan erosi omen

Omen-en kokapena holakoetan polaritatearen adierazpenarekin lotua agertzen zaigu beraz. Nola esplikatzen ahal dugu lotura hori?

3.2.2. *Ezeztapenaren lekua*

¹¹ Eskerrak eman nahi dizkiet Celine Mounhole eta Xarles Videgaini datu honengatik. Ikus hala ere lehen azpioharra.

Ezeztapenaren sintaxiak euskaraz ezaugarri bereziak agertzen ditu. Ustez euskararen hitz hurrenkera neutroak agintzen duenaz bestera, ezezko perpausek laguntzailea ezkeraldean agertzen dute:

- (43) a. Etorri da
b. Ez da etorri

Lakaren analisi ezagunean, laguntzailea perpausaren eskuinaldeko bere lekutik mugitzen da ezkeraldean dagoen ezezko buruari adjunktatzeko. Forma Logikoak ezartzen duen baldintza bat da mugimendua behartzen duena (1990):

- (44) Forma Logikoan, Denborazko operadoreak perpausaren bestelako operadoreak o-komandatu behar ditu

(44)ko baldintzak denbora tasuna duen laguntzailea (*da*, behean) ezeztapen burura mugitzera behartzen du:

- (45)
EzeztS	
/	\
Ez+da	DenbS
/	\
AS	Denb
/...etorri...\	(da)

Lakak zenbait argudio ematen ditu ezeztapenak laguntzailearen gaineko posizio bat daukala erakusteko. Garbienetako bat elipsiari dagokio :

- (46) [DenbS Xabier etorri da], baina Mikel [EzeztS ez [DenbS ~~pro-etorri-da~~]

(46) perpausean, Denbora Sintagma osoa da desagertzen dena elipsiaren bidez, aurreko Denbora Sintagmarekiko parekotasunez. Ezeztapena ez dagoenez ezabatzen den zatian, handik kanpora egon behar du. Datua garbia da oso, baina datu horrek berak arazo bat ekartzen dio (46)ri: zergatik, laguntzailea ezeztapen burura mugi badaiteke, ez den posible (47) bezalako zerbait:

- (47) *Xabier etorri da, baina Mikel ez da

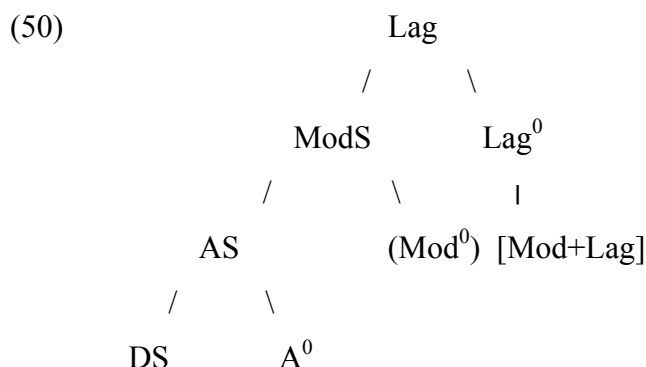
Kasu honetan, elipsia laguntzailearen mugimendua gertatu ondoren egiten dugu:

- (48) Mikel [EzeztS ez+da [LagS ~~pro-(da)-etorri~~]]

Ez dago deus ere (47) galeraz dezakeenik, baina (47) ez da posible. Haddican-ek (2001, 2004, 2008) bestelako arazoak ikusi dizkio hipotesiari, hain zuzen ere *omen*-en propietate zenbaitekin lotuak direnak. *Omen* partikula ezezko elementuaren eta laguntzailearen artean kokatzen da ezezko perpausetan:

- (49) Ez omen da etorri

Nola analizatu behar genuke hurrenkera hori euskararen perpaus egitura tradizional batetik abiatuta? Hipotesi ez-antisimetrikoaren barnean dagoen Elordietaren analisiak (2001) honela eratortzen ditu baiezkoko kasuak:

Elordietak proiektzio sintaktikoei osagarri-buru ordena dutela argudiatzen du. Honenbestez, partikula modalak eta ebidentzialak proiektzio buru-azken batean batzen dira, aditz sintagmaren eta laguntzaile sintagmaren artean. Partikula horiek buru-adjunkzioaren bitartez lotzen zaizkio laguntzaileari. Ezezko perpausak adizki jokatuaren mugimendua galdatzen dutenez, adizki jokatuaren mugidak hari adjunktaturiko partikulak garraiatzen ditu, ezezko perpausetako ordena emanaz:

(51) Ez omen da etorri

Kontua da, analisi honek hitzordena esplikatzen badu ere, ez dituela *omen* eta ezeztapenaren arteko besarkadura erlazioak aintzat hartzen. *Omen*-ek, goiko egiturek aditzera eman ez bezala, ezeztapenaren gaineko besarkadura hartzen du. Besarkadura erlazioak xuxen esplikatu nahi baditugu, iduri luke *omen*-ek ezeztapenaren gainetik batua izan beharko lukeela:

(52) $[_{\text{Ebs}} \text{ omen } [_{\text{PolS}} \text{ ez } [_{\text{LagS}} \text{ lag}$

Honek aldiz, nahi ez bezalako hitz hurrenkera ematen digu:

(53) *Omen ez da etorri

Haddican-ek, honen aurrean, bestelako analisia proposatzen du. Hartan, laguntzailearen azpiko posizioa ezkerrean da (antisimetriaren hipotesiak nahiko lukeen bezala), ez eskuinean, eta ezeztapena perpaus egituraren beheago batzen da, Aditz Sintagmaren ertzean kokatzen den ezezko proiektzio batean. Ezezko burua bertan batzen da, baina laguntzailearen gaineko Polaritate proiektzio batera mugitzen da.¹² Guk Haddican-en (2004, 2008) proposamena aintzat hartzen dugu. Haddican-ek *Polaritate Burua* deitzen duenak, ezezko burua hartzen du ezezko perpausetan, eta baiezkoko partikula isil batek gobernatutako Aditz Sintagma baiezkotetan. Proiektzio hori *omen* hartzen duen Sintagma Ebidentzial baten gainetik dago:

¹² Goiko eta beheko ezezko proiektzioen arteko joko hori hainbat hizkuntzek agertzen duten ezezkotasun erdibituarekin lotu behar da (ikus Zanuttini, 1997).

- (54) a. [PolS ez Pol⁰ [Ebs omen [LagS da [EzezS ~~ez~~ Ezez⁰ [AS... etorri]]]]]
 b. [PolS [BaiezkoS Ø [AS ...etorri]] Pol⁰ [Ebs omen [LagS da [BaiezkoS ~~Ø~~ Baiez⁰ [AS... ~~etorri~~]]]]]

Ezezko burua berreraiki egiten da Forma Logikoan, eta hortik *omen*-ek haren gaineko besarkadura izatea.¹³ Deribazio horrek esplikatzten du baitaere zergatik ondoko elipsi kasuak ezinezkoak diren :

- (55) *Xabier etorri da, baina Mikel ez da

Laguntzailea ezabatzen den Inflexio Sintagmaren barnean dago, ez da ezeztapen burura igotzen. Ezeztapena bere aldetik, Polaritate proiektziora mugitua da:¹⁴

- (56) a. ...baina Mikel ez [InfS_]

¹³ Baitezpadako birreraiketa honek badu antza frantsesez (i) bezalako kasuetan gertatzen denarekin (Kayne, 1975; Pollock, 1989, Cinque, 1999):

(i) Il (ne) faut pas que tu parles

(i) “behar duzu ez hitz egin” interpretazioarekin uler daiteke, hau da ezeztapena beheko perpausari lotuta. Era honetako birreraiketak ez dira bakarrik ezeztapenarekin gertatzen (Cinque, 1999n aipatua:17). Ondokoetan ere birreraiketa baitezpadakoa da:

(ii) a. Vous avez mal dû raccrocher

b. Il a bien dû se comporter

Honelako kasuak, Cinque-ren arabera (1999), A-barra kateek sortutakoak dira. Hala bada, (i)eko birreraiketa kasua ere ezeztapenaren A-barra mugimenduaren ondorio da. Euskarazko *ez* ezeztapenaren igoera era horretako mugimendua ere izango litzateke.

Besarkadura erlaziook beste modu batean uler dakitezke baitaere. Haddican-en argudioak besarkadura erlazio horiek sintaxi egiturak ezarritakoak izatea galdatzen du. Argudioak ez du indarrrik partikula ebidentzialak ezeztapenaren gaineko besarkadura bestelako arrazoiengatik hartzen badu. Potts-ek (2005) era horretako fenomenoak semantikoki analizatzen ditu, inplikatura konbentzionalen inguruko bere lan eraginkorrean. Potts-en arabera, perpausako zenbait elementuk balukete, propietate lexiko gisa batzuetan, batuak diren konfigurazioaren ondorioz bestetan, hizketa ekintzaren parametroen baitan zuzenean ulertuak izateko aukera. Beste hitzetan esanda, indexikal gisa ulertuak izatekoa. Euskararen antzeko datuak erakusten ditu Kitxuerak ere (Faller, 2002):

(i) Ines-qa mana-s qaynunchaw ñaña-n-ta-chu watuku-rqa-n

Ines-Top ez-ebid atzo arreba-3-Ak-CHU bisitatu-Irag1-3

“Inesek ez zuen bere arreba bisitatu atzo (eta hiztunak entzunezko ebidentzia dauka hau esateko)”

(i) perpausetan, ezezko buruak itxuraz esan-entzunezko ebidentzialaren gaineko besarkadura du, baina hala ere, ebidentziala ezeztapenaren gainetik interpretatzen da. Fenomeno hori orokorra bada (ezeztapenaren peko ebidentziala beti ezeztapenaren gainetik interpretatzen bada), ezeztapenaren baitezpadako birreraiketa eskatzen duen analisiak *ad hoc* xamarra ematen du.

¹⁴ Iduri luke deribazio honek huts egiten duela baiezkoekin. Haddican-ek proposatzen duena egia bada, printzipioz honelako zerbait posible izan beharko luke:

(i) *Jon etorri da, eta Mikel ere etorri

(i)eko perpausetan, Baiezko Sintagma Polaritate islapenaren espezifikaizalean dago, eta Inflexio Sintagma, berriz, ezabatuta. Horrelako elipsi kasuak Haddican-en proposamenaren kontra doaz, eta ondorioz baita honakoaren kontra ere. Bada ordea ezaugarri bat Inflexio Sintagmaren elipsi kasuak agertzen dutena baiezkoetan, eta hori *bai* partikularen presentzia da. Elipsiak beraz, gauzaturiko buru fonologiko bat eskatzen du Baiezko Sintagman. Buru hori *ez* partikula bera bezala portatzen bada (hots, bera bakarrik mugitzen bada Polaritate Sintagmara), (i)-en ezina zuzenean segitzen da. Garbi ez badago ere zergatik *bai* bezalako zerbait beharrezkoa den horrelako kasuetan, litekeena da *ere*-ren izaera klitikoarekin lotua egotea. Ni bezalako hiztunentzat, (i) bezalako perpausetako *ere* proklitiko da, hau da, eskuinean egongo den osagai baten sostengua behar du. Eten intonazionala zutabe batez adieraziez gero, honela irudikatuko genuke: *Mikel/ ere bai*. Honen arabera, *ere*-ren presentziak gauzaturiko buru bat eskatuko luke haren eskuinean, eta honek, Inflexio Sintagma osoa desagertzen delarik elipsiaren ondorioz, *bai*-ren presentzia behartuko luke. Konponbide honek ondoko predikzioa egiten du: *ere* tartean ez bada, (i)en moduko elipsi kasuak aurkitzea posible behar luke, (ii)k horrelako kasu bat erakusten du:

(ii) a. Ni joan naiz, eta zu etorri

b. Ni joan naiz, eta [TopS zu Top⁰ [PolS [BaiezkoS ...etorri]] Pol⁰ [LagS ~~zara~~...]]]

b. [Mikel Top⁰ [PolS ez Pol⁰ [LagS ~~da~~ [~~EzezS~~ ~~ez~~ Ezez⁰ [~~AS~~... ~~etorri~~]]]]]

Gatozen orain ekialdeko hizkeretan aurkitzen dugun bariaziora. *Omen* laguntzailearen eta aditzaren ondotik ager daiteke, baina bakarrik perpausa baiezkoa denean. Ezezkoetan, toki bakarra du: erdialdeko hizkeretan hartzen duenaren antzekoa, ezezko buruaren eta laguntzaile jokatuaren artekoa. Ezezkoekin gertatzen den hori *ba*- aurrizkiarekin ere gertatzen da:¹⁵

(57) a. Ba omen dira ikasle ainitz bertan

b. Badira (*omen) ikasle ainitz (*omen)

Paradigma hori ulertzeko modu bat da ezezko eta baiezkoko markatzaileak eta laguntzailearen ondotik agertzen den *omen* partikulak posizio bera hartzen dutela perpaus egituran, eta ondorioz, bata eta bestea ezin direla elkarrekin agertu. *Omen*-ek, honenbestez, ezezko buruaren (eta baiezkoko aurrizkiaren) lekua beteko luke:

(58) a. ...[LagS Lag [PolS Omen Pol⁰ [AS... A]]]]

b. Jonek du omen erosi

Adizki jokatuaren azpian agertzen den posizio horrek aukera ematen digu *omen* adizki jokaturik gabe agertzen den perpausak analizatzeko. (59)k egitura horien errepresentazio sinplifikatu bat ematen du (hainbat xehetasun albora utziz):

(59) a. Gazte batek omen gauza bera eginik

b. [PartitiboS Gazte batek [PolS omen Pol⁰ [AS (gazte batek) gauza bera egin]] -ik]...

Hipotesi horretatik abiatuz, ikus dezagun nola erator daitezkeen ekialdean *omen*-i lotuak diren ondoko hitz hurrenkerak:

(59) a. Protestanteen komentu batean omen eskolarazi zuen

b. Behin gizon batek omen zuen bele bat ttipitik etxean hazia

d. Langonen zen omen bizi Hipokrataren alaba bakarra

e. Joanes XXIII garrenak hori bezalako hitzak erran eta manatu txi omen

(59a) zuzenean esplikatzen da Haddican-ek proposatzen duen Baiezkoko Sintagmaren mugidaren bidetik. Gogora *omen* sintagma horren espezifikatzailea dela:

(60) ...[PolS [PolS omen Pol⁰ [AS eskolarazi]]_i Pol⁰ [zuen t_i]]]

Hirugarren kasuan *omen* Sintagma Ebidentzialaren espezifikatzailean dago baita ere (in-situ beraz), eta laguntzailea aurreratu egin da gorago dagoen foko posiziora:

(61) [FokS Langonen F+zen [InfS (zen) [PolS omen Pol [PartS bizi Ø [AS ...Hipokrataren alaba bakarra...(Langonen) (bizi)]]

¹⁵ Perpaus esistentzialetako *ba*- aurrizkia ezezko buruarekin distribuzio osagarrian dago:

(i) a. Badira b. Ezdira d. *Ezbadira

(61)ek badu, aurreko egiturarekin alderatuta, berrikuntza bat: aditza Aditz Sintagmatik Aspektu proiektzio batera mugitu dugu. Horren aldeko argudioentzat, ikus Laka, 1990, eta Haddican, 2001, 2005, 2008. Horrek esplikatzen du subjektua aditzaren ondotik agertzea. Subjektu hau in-situ legoke.¹⁶

Azken kasuak *omen* in-situ dauka, Baiezko Sintagmaren espezifikatzaile gisa, eta AS bera da Polaritate Sintagma igozten dena.

(62) [PolS [AS manatu] Pol⁰ [InfS txi [PolS omen Pol⁰ (manatu)]]]]

Bi hurrenkera ditugu oraino aztertzeko: bata, (63)n errepikatua, zeinetan *omen* perpauseko lehen elementua den eta laguntzailearen klitikotasuna asetzen duen; bigarrena, orokorragoa, eta *omen* erabiltzen duten hizkera guziek partekatzen dutena, zeinetan *omen* laguntzailearen eta aditzaren edo ezeztapenaren artean aurkitzen den (64):

(63) Omen da paper

(64) a. Ez omen da etorri

b. Etorri omen da

Ekialdeko hizkerentzat, bi kasu horien analisi batu bat proposatuko dugu. Haddican-i segituaz, emango dugu badela hizkera hauetan buru funtzional bat ebidentzialitatea markatzen duena, eta *omen* haren espezifikatzailea dela.¹⁷

(65) a. [PolS Ez Pol⁰ [EbS omen Eb⁰ [InfS da etorri]]]

b. [EbS Omen Eb⁰ [InfS da paper]]

Azterbide honek, hargatik, badu salbuespen eite bat ekialdeko hizkerak beren osotasunean hartzen baditugu. Ebidentzial buru beregizko bat (Cinqueren analisisa gogora ekartzen duena) nolabaiteko tenkan dago distribuzio aski libroa erakusten duten *omen*-en gainerako kasuekin. Kasu horietan gainera, ondo finkatuta ematen du *omen* perpaus egiturako beste atal batzuekin batzen dela. Ikusi ditugun *omen*-en kokapen posibleak honela laburbil daitezke:

(65) a. [ModS omen [Mod' ditaike [AS...]]]

b. [KonpS omen [...] Konp⁰]

d. [InfS lag [PolS omen Pol⁰ [AS ...]]]

Zergatik bitarikotasun hori, batetik perpaus egituraren gauzaturiko ebidentzial kategoria berezi bat eta bestetik berriz perpausean librokori barreiatua iduri duen elementu konplexua? 3.3 atalean erantzun bat eman baino lehen, komeni da ondoko datua eman dezagun bi estrategia

¹⁶ Ez gara honetan luzatuko. Lakak eta Uriagerekak (1989) lehenbizi eta Uriagerekak (1999) oraintsuago, argudiatzen dute perpaus egituraren komunztadura islapenetara mugituriko DS-ek fokoaren mugimendua tratatzen dutela. Horrela, galdegaia Foko posizioa mugitzen denean, Fokoa ez diren argumentuek dislokatuta edo in-situ agertu behar dute.

¹⁷ Ekialdeko hiztun anitzek (64^a,b) onartzen dituzte, baina ez halabeharrez (63). Hiztun horientzat proposa daiteke *omen* Sintagma Ebidentzialaren burua dela.

horiek bereix mantentzea aholkatzen duena: diakronikoki, *omen* perpauseko hainbat ataletan agertzea aski gauza berria da ekialdeko hizkeretan. Orotarikoak ematen dituen lekukotasunen arabera (parentetiko gisa uler daitezkeen kasuak ez ditut aintzat hartzen), lehen etsenpluak XIX. mendekoak dira. Diakroniari begiratuta beraz, badirudi badirela bi estrategia: bata, *omen* erabiltzen duten hizkera guziek erakusten dutena, eta *omen* aditz lexikoaren (edo ezeztapenaren) eta laguntzailearen artean kokatzen duena, eta beste bat, berriagoa, *omen* perpausean barreiatzea posible egiten duena, beti ere baiezeko perpausetan bakarrik. Estrategia ebidentziala, kategoria funtzional berezi batez adierazten dena, da hizkera guziek partekatzen dutena. Bestea, bereziak diren baldintza sintaktiko batzu erakusteaz aparte, ekialdeko (zenbait) hizkeretan bakarrik gertatzen dena da.

Ekialdeko hizkerak honela aztertzen baditugu, *omen*-en baitako bariazioa ondoko (behin behineko) formularen bitartez eman dezakegu:

(67) a. *Omen* buru ebidentzial bat da erdialdeko eta ekialdeko hizkeretan

b. *Omen* ez da nahitaez buru bat ekialdeko hizkeretan

(67b) denez ekialdeko hizkerak bereizten dituen ezaugarria, honek lotua egon behar du *omen*-en kokapen libroarekin. Lotura hori (68)ren bitartez zehazten dugu:

(68) *Omen* buru bat ez den kasuetan, bere kokapena perpaus egituran libroa da, baldintza batzuen barnean

3.3. *Omen* izena eta *omen* ebidentziala

(67)ko diferentzia, parametro gisa harturik, oso bitxia gertatzen da ikuspegi minimalistatik. Espezifikatzaile, adjunktu edo buru izatea ez da lexikoaren barnean uler daitezkeen diferentzia moeta bat, baizik eta baturiko egitura konplexuetarik erator daitezkeen ezaugarri erlazionalak (Chomsky, 1995). Parametro gisa, beraz, (67a,b) ikuspegi minimalistan ezin integratua da. *Omen*-en baitako bariazioa hala ere, beste bariazio moeta batekin lot daitekeelakoan nago. *Omen* partikulak erabateko antza dauka *omen* izenarekin. Lehenak beste norbaiten esana adierazten badu, bigarrenak norbaiten edo zerbaiten izena sarri (eta ondo) aipatua dela markatzen du. Ez dirudi beraz burugabea pentsatzea biak elkarrekin lotuta egon daitezkeela.¹⁸ *Omen* partikula eta *omen* izenaren distribuzio geografikoak lotura hori bera aditzera ematen dute, zeharka bada ere. Orotariko Euskal Hiztegiak ondoko zehaztasunak ematen ditu *omen*-en distribuzioari buruz: (i) *omen* partikula ekialdeko eta erdialdeko hizkeretara mugatua da, mendebaldekoek *ei* erabiltzen dutelarik partikula eginkizunetan; (ii) izen gisa, askoz ere

¹⁸ Aikhenvald-ek berak (2004 :284) jasotzen du antzekotasun hau, Jacobsen (1986) aipatuaz.

erabiliagoa da ifar ekialdeko hizkeretan mugaz bestaldekoetan baino, XIX. mendera arte (eta Ubillosen kasua alde batera utzita, Orotariko Euskal Hiztegiak dioenaren arabera).

Ondoko taularen bitartez eman daitezke distribuzio horren nondik-norako larrienak:¹⁹

(69)

	Mendebaldea	Erdialdea	Ekialdea
Izena	----	%Omen	Omen
Partikula	----	Omen	Omen

Taulak gutienez jeneralizazio bat egiteko balio digu: *omen* partikula ez dagoen lekuan ez dago *omen* izenik ere (mendebaldea). Datu hori bat dator partikula eta izena lotuta egon daitezkeen ustearekin.

Orotariko Euskal Hiztegiak hala ere hori baino argibide gehiago emateko moduan da. *Omen* izena “izen ona” adiera ez, baizik eta “entzunaz jakina dena” adiera duenean, ekialdeko hizkeretan da bakarrik posible, hiztegiak erakusten dituen lekukotasunen arabera. *Omen* “Rumor, fama, opinion extendida” azpi-sarreran *SP*, *Arch*, *H* eta *VocB* erreferentziak agertzen dira,²⁰ guztiak ere ekialdekoak, zentzu zabalean. Xalbadorren ondoko etsenplua ematen dugu adibide gisa:

(70) Entzun duzue engoitik/ ixtripu horren omena

Beste horrenbeste gertatzen da *omen* izenetik eratorritako aditzlagun funtzioko beste formekin. Orotariko Hiztegiak honakoak jasotzen ditu:

- (71) a. *omenez* “par oui-dire” (Lhanderen hiztegitik; harek Foix eta S markatzen du, gehi Hiribarrenen etsenplu bat)
- b. *omenka* “par oui-dire; por referencias”(L, BN apud Azkue; Dv). Badira Zaitegi eta Orixeren etsenplu bana, erregistro ikasikotzat joko ditugunak.
- d. *Omen-amen* “Rumor” (Herria aldizkaritik, etsenplurik gabe)

Hona hemen lehen bi formen etsenplu bana (Euskaltzaindia, 1987 II:515):

- (72) a. Omenka ibili behar al du beti?
- b. Omenez ezagutzen nuen

Omen izena “entzunaz jakina dena” adierarekin, honenbestez, ekialdeko hizkeren ezaugarria da, *omen* partikulak espezifikatzaile edo adjunktu izaera hartzen duen hizkera beretakoa beraz.

¹⁹ Proporzio zeinuaren bitartez, *omen* izenaren erabilera urria adierazten dut.

²⁰ Silvain Pouvreau, Archu, Harrieten hiztegia eta Voces Baztanesas erreferentziak dira.

(72b)ko kasua argigarria da beste alde batetik ere. *Omen* ez da semantikoki zernahi izen, baizik eta gertakari bat adierazten duen izena, eta ez zernahi gertakari ere, baizik eta telikoa den bat. *-ka* atzizkiaren lotze baldintzak guti ikertuak badira ere, iduri luke gertakari izen telikoek bakarrik har dezaketela *-ka* bezalako aspektu atzizki iteratibo bat:

(73)	a. Saltoka	(45)	a. *Lanka
	b. Oihuka		b. *Jolaska
	d. Kolpeka		d. *Loka

-ka iterazioa markatzen duen atzizki bat da, eta horretarako telikoa izango den gertakari baten beharra du. Beste hitzetan esateko, iterazioa gertatzeko, gertakari batek bukaera puntu natural bat izan behar du, den gertakari moeta izateagatik berez dagokiona. Lan egitea, jolastea edo lo egitea bezalako gertakariak ez dute horrelako bukaera puntu naturalik. Gertakari izen telikoekin du beraz *-ka* atzizkiak ikustekoa. Baina nola irudikatu behar dugu horrelako izaera duen izen bat syntaxian? Telikotasunaren ezaugarriak aditzean zenbagarritasuna du kide izenen eremuan. Gertakari batek berezko bukaera bat daukan bezala, izen zenbagarriek indibiduazio baldintza bati obeditzen diote. Gertakari telikoak errepikatu daitezkeen bezala, izen zenbagarriak kontatu daitezke (ikus Bach, 1986). *-ka* alde horretatik, ez da aditzei edo gertakari izenei bakarrik atxikitzen zaien atzizki bat: *-ka* atzizkiak zenbatuak diren entitateak ere har ditzake argumentu bezala, ondoko kasuan bezala:

- (74) a. Mila lagun elkartu dira
b. Milaka lagun elkartu dira

Gauzak horrela, *-ka*-ren presentziak zenbagarri den izen baten presentzia salatzen du. Ekialdeko *omen* beraz, gertakari izen zenbagarria izan behar du. Baina ezaugarri horrek konplexutasun sintaktiko bat galdatzen du. Borer-en sistemari (2005) jarraitzen badiogu, indibiduazioak baditu bi maila sintaktiko desberdin. Bata Borer-ek *Banaketa Sintagma* deitzen duena, izen baten denotazioa kontagarri egiten duena, eta beste bat *Kontaketa Sintagma*, kontagarri den izen horretan kontaketa egiten duen funtzioa denotatzen duena:

- (75) [NumS Bi Num⁰ [BanS lagun Ban⁰ [IS (lagun)]]]

Non kokatuko genuke *omen* bezalako zerbait? *-ka* bezalako atzizki iteratibo bat lotzen ahal zaionez, emango dugu atzizki hori hartzen duen *omen*-ek gutxienez banaketa proiektzioa betetzen duela. Hipotesi antisimetrikoan, egitura honelakoa litzateke:

- (76) [NumS [BanS [IS omen] Ban⁰] *-ka*...]

(76)ri kontaketa burua kentzen badiogu, *omen*-ek betetzen duen hondarra ondokoa da:²¹

²¹ Bere horretan, egitura horrek ez du kontaketa funtziorik bere baitan hartzen. Hau zuzena da, *omen* ezin baita zenbatzaile kardinalen bitartez kontatu: **omen bat*, *bi omen*.

(77) [BanS [IS Omen] Ban⁰ ([IS Omen])]

(77), bere xumean, kategoria konplexu bat da, espezifikatzaile edo adjuntu gisa funtziona dezakeena. Egitura hori da perpausaren gune desberdinetan txertatzen dena. (77)ko egiturak berak ebidentzialtasuna markatzen du, *omen*-en esanahi lexikoaren ondorioz. Izenaren eta partikularen arteko harreman hori ondoko taularen bitartez irudika dezakegu:

(78)

	Erdialdea	Ekialdea
Gertakari-izena	----	+
Espezifikatzailea/adjunktua	----	+

Esan-entzunezko ebidentzia markatzen duen kategoria konplexu horrek ebidentzialtasunarentzat lekua egin dezaketen proiektzio guzietan ager daiteke. Proiektzio horiek, gogora dezagun hemen, ondokoak dira:

- (79) a. [ModS omen [Mod⁺ ditaike [AS...]]]
 b. [KonpS omen [...] Konp⁰]
 d. [InfS lag [PolS omen Pol⁰ [AS ...]]]
 e. [EbS omen Eb⁰ [InfS ...]]

(79)ko zerrendak jasotzen duen distribuzio sintaktikoa, bere aldetik, honela uler daiteke:

(80) Emazu *omen* proposizioa argumentu gisa hartzen duten operadoreen eremuan Polaritatea, zeharkako diskurtsua eta modalitate ebidentziala, operadore sail horren azpikasu naturalak dira, Sintagma Ebidentziala bera bezala. Proiektzio funtzional horiek esan-entzunezko ebidentzia lexikoki markatzen duen espezifikatzaile bat har dezakete, eta horretan da *omen*-en kokapen libroaren funtsa.

Erdialdean, *omen* izena izen abstraktu bat da, “fama” adierazten duena, ez esanari loturiko gertakari bat, eta horrenbestez, ez dago zuzenean loturik ebidentzialitatea adierazten duen *omen* partikularekin. Hori horrela denez, ebidentzialitatea markatzeko bide hori ez da posible. Erdialdeko *omen* partikula beraz, buru-mailako elementu baten gisa hartuko dugu. Ekialdeko hizkeren analisiari segitzen badiogu, hipotesirik sinpleena buru ebidentzial gisa hartzea da:

(81) [EbS omen [InfS ...]]

Ikusiko dugun bezala ordea, erdialdeko eta ekialdeko hizkeren arteko zenbait diferentziak bestelako tratamendu bat eskatzen dute erdialdeko *omen*-entzat. Hau, hurrengo atalaren zeregina da.

4. Erdialdeko *omen* interpretazioaren aldetik

Ekialdeko eta erdialdeko *omen*-en erabilera bereizten dituzten propietateen artean badira *omen*-en interpretazioari dagozkionak, sarrera atalean ikusi dugun bezala. Azterbide aski hedatu baten arabera, ebidentzialitatea modalitate klase bat bezala sailkatzen ahal da hizkuntza askotan. Zehazkiago, modalitate epistemikoaren azpikasu gisa (ikus Ehrich, 2001; Garrett, 2000; Izvorski, 1997; Kratzer, 1991; Palmer, 2001). Ikusiko dugunez, badira arrazoiak pentsatzeko erdialdeko *omen*, ekialdeko *omen* ez bezala, modalitate epistemikoaren barnean ulertu behar dela.²²

Modalitate epistemikoa adierazten duten esapideak (azpiko) proposizio baten gertagarritasuna markatzen dute ebidentzia edo informazio izari batekiko. *Behar*-en ondoko erabilera epistemikoa da esate baterako:

(82) Jonek ailegatua behar du (honez gero)

(82)k adierazten duena da daukagun informazioaren arabera, eta honelako joan-etorriek dituzten ohiko baldintzak betetzen direla, Jon ailegatua dela mintzatzeko naizen momentuan. Jon ailegatu dela esateko baliatzen dudana ebidentzia inferentziaz eskuratua dut, abiaburuko zenbait datu aintzat hartuta. Modalitateari dagozkion osagaiak ez dira ordea baliatzen dugun informazioarekin bukatzen. Informazio klasea berbera da (83)n, esate baterako:

(83) Jon etxean egon liteke honez gero

Erabiltzen dudana informazio klasea berbera den arren, (83)k ez du (82)k adinako baieztapen sendoa egiten: litekeenari buruz ari da, ez izan behar duenari buruz. Aldatzen dena zenbaketa indarra da. Zenbaketa hori, gauzak nola izan litezkeen eta hura deskribatzen duten egoeren gainekoa da. Gauzak izan daitezkeen modu horiei “mundu posibleak” deitzen zaie (Lewis-engandik datorren deitura).

Esapide modalen bi ezaugarri horiek: baieztapena oinarritzeko erabiltzen dugun informazio klasea, eta modu adierazpidearen ahalmen kuantifikazionala (mundu posibleak eskuragarritasun erlazio baten arabera ordenatzen dituen funtzio batekin batera), modalitatearen semantikaren funtsa osatzen dute (Kratzer, 1991). Oinarritzeko ideia da modalak mundu posibleen gaineko zenbatzaileak direla. Mundu posible horien multzoa, informazio klase baten arabera mugatua da beti. Informazio klase horiek modalitate desberdinak finkatzen dituzte. Hona hemen *behar* modu aditza hartuaz sortzen diren batzuk:

(84) a. *Aterki busti horiek ikusita*, kanpoan eguraldi kaxkarra behar du
(epistemikoa)

b. *Ospitaleko arauak tarteko*, bisitariak 6retarako kanpoan behar dute (deontikoa)

²² Hau da Jendraschek-ek proposatzen duena *omen*-entzat orohar (2003:191-193), hizkera arteko diferentziak aintzat hartu gabe.

d. *Nere sudurraren egoera den bezalakoa delarik*, zintz egin behar dut
(zirkunstantziala)

Modalitate epistemikoan gelditzen bagara, osagai desberdinak era honetara formula daitezke
(von Fintel eta Gillies, 2006:5):

(85) Behar (epistemikoa)

Behar (B) (φ)

Behar (B) (φ) egia da *w*-n baldin eta baldin bakarrik φ egia bada B-eskuragarria den
mundu guzietan

B: *solasaldiaren background-a* (teknikoki, funtzio bat munduetatik proposizio
multzoetara) ((71)n letra etzanean datorrena, eta *oinarri modal* gisa ere ezagutzen
dena)

φ : baieztatzen den proposizioa

Kontua da, modalen semantika honek oso gertu uzten gaituela ebidentzialetatik. Modal
batzuek hertsidurak ezartzen dituzte aintzat hartua izan daitekeen informazio klasearen
inguruan. Ingeleseko *might* modalak esate baterako, ez dezake irakurketa deontikorik izan,
eta *can* modu adizkiak bere aldetik; ezin du epistemikoki interpretatua izan (ikus Papafragou,
2002). Hori horrela delarik, ez al genezake imajina modal bat, background gisa baliatzen duen
informazio klasea ebidentzialen moduan mugatua duena? Hau da Izvorskik (1997)
Bulgarierako ebidentzialentzat proposatzen duena. Bulgarierako egitura ebidentzialak modu
esapideak dira, zeinetan B aldagaia besteek esandakoak edo hiztunak inferitutakoak mugatzen
duten. Hartu esate baterako ondoko Bulgarierako etsenplua (73) (Izvorski, 1997:222).
Izvorskiren arabera, perfektua anbigua da aspektuzko irakurketa burutu baten edo irakurketa
ebidentzial baten artean:

(86) a. Az sâm došal

Ni izan-1sg.orainld etorri-partizipioa

“Etorri naiz”

“Etorri behar izan dut

Izvorskiren arabera, bigarren irakurketa horretan, Bulgarierako perfektua balio unibertsaleko
aditz modal epistemiko bat da. Kontua da, perfektu horrek ez duela zernahi adizki modal
epistemiko ordezkatzeko: perfektuak halabeharra baino zerbait gehiago adierazten du. Ikus
hartara ondoko kontrastea:

(87) Jakinik Jonek zenbateraino maite duen ardoa,

a. toy trybvada e izpil vsičkoto vino učera

berak behar izan edan dena ardoa atzo

“Ardo guzia edan behar izan du”

b. #toy izpil vsičkoto vino učera

berak edan-perfektua dena ardo atzo

“Itxura batean ardo gustia edan zuen atzo”

Aditz modal epistemiko arrunta (87a) ez bezala, ebidentzial balioko perfektua egokia da bakarrik inguruan Jonek edan izanaren ageriko arrastoak badira. Izvorskiren azterketak perfektua aditz modal epistemiko baten gisa hartzen du, baina presuposizio ebidentzial bat erantsiaz, zeinaren arabera adierazten den proposizioa ikusizko informazioan oinarritua izan behar duen. Azterketa hori honela formula daiteke:

(88) Baieztapena: p, hiztunaren ezagutza egoeraren arabera

Presuposizioa: hiztunak ikusizko zeharbidezko ebidentzia dauka p-rako

Azterbide honetan, oinarri modala presuposizio horrek murrizten du.

Ebidentzialak modu adierazpideak badira gauza bat espero dugu: ez dira egokiak izango hiztuna ziur badago p ez dela egiazkoa. Hau honela da modalaren bitartez hiztuna p posiblea edo baitezpadakoa dela esaten ari delako:

(89) a. #It may/must be raining, but it is not raining (Faller, 2002:191)

b. #Jonek etxean behar du honez gero, baina ez dago etxean

Erdialdeko euskaran antzeko efektuak aurkitzen ditugu *omen*-ekin:²³

(90) a. Jonek petrikilo titulua lortu **omen** du, #baina ez du lortu

b. Jonek ez **omen** du petrikilo titulua lortu, #baina lortu du

Aldiberean, *omen* modalitate epistemikoa adierazten duen buru sintaktiko bat bada, espero dugu modalitate epistemikoa adierazten duen beste buru batekin ez bateragarri izatea. Konparatu ondokoak:

(91) a. *Ikusita zein nekatuta nabilen, nere apetitu falta etabar*, gaiso egon behar dut

(epistemikoa)

b. #Gaiso egon behar omen dut (epistemikoa)

d. Diotenez, *ikusita zein nekatuta nabilen, nere apetitu falta etabar*, gaiso egon behar dut

Erdialdean ezinezkoak edo bitxiak gertatzen diren segida horiek arruntean ematen ahal dituzte ekialdeko hiztunek:

(92) a. Eri izan behar omen dut

b. Jonek petrikilo titulua eskuratu omen du, baina ez du eskuratu.

²³ Ez zaigu kontsultatu ditugun hiztun guziekin gertatu. Horientzat, EbS analisia egokia da seguruenik.

Guztiarekin ere ez da ezinezkoa aurkitzea, baita ekialdean ere, zenbait kasu zeinetan *omen* partikulak modu inferentziazko adiera hutsa baitu, eta horrenbestez modalitate epistemikoan sartzen den bete-betean. Ondokoa Elizalderen itzulpen batetik hartua da:

- (93) “Ez dut ere sekulan ahantziko zoin onak izan ziren neretzat bai Carmeseko bai Jondoni Pauloren serora maiteak. Saigoneko girichtinoek ere gogotik atchikiko omen ninduten segurki!” (P. Dourisboure, *Bahnar deithu salbaiak*, Jean Elissalde itzulua, 1936)

Omen gordetzen duen perpausa, (93)ko testu zatian, agiantza bat da, hiztunak agertzen duen desio bat, Saigoneko giristinoek haren oroitzapena atxikiko ahal duten. Agiantza ez da esan-entzunezko zerbaiti buruzkoa, hiztunak ez baitu hain zuzen ere jendaki haien esanen edo iritzien inolako lekukotasunik. Kontestu honetan, *omen*-ek esanarekin zuzenki lotua ez den dudazko adierazpide bat baizik ez du ekartzen. Kasu hauentzako guztientzako, egokia ematen du modalitatearen barnean geldituko litzatekeen analisi bat. Analisi horretan, *omen* moduzko buru funtzional bat izango litzateke, presuposizio ebidentzial bat daukana:

- (94) [ModEpS *omen* [InfS ...]]

5. Sintesi modura

Artikulu honetan *omen* partikularen distribuzioa deskribatzen eta aztertzen saiatu gara, erdialde eta ekialdeko hizkeretan erakusten duen bariazioa aintzat hartuz. Bariazio horren azterketak hiru egitura desberdin erakutsian jartzen ditu: bata, erdialdeko hizkeretan bereziki ordezkaturia dena, zeinetan *omen* moduzko partikula bat den, sintaxi aldetik buru bat dena; beste bat, ekialdeko hizkerek bakarrik erakusten dutena, zeinetan *omen* esan-entzunezko ebidentzia adierazten duen elementu konplexu bat baita, perpausaren gune izendatu batzuetan ager daitekeena. Gune horiek amankomuneko ezaugarri semantikoa dute: guztiak ere proposizio bat argumentu gisa har dezaketen operadoreak lexikalizatzen dituzten kategoria funtzionalak dira, hala nola polaritatea, modua, edota zeharkako diskurtsuari ahalbidetzen dutenak. *Omen* partikulak azkenik, ebidentzialitatea izendatuki kodetzen duen proiektzio funtzional bat gauza dezake, edo horrelako proiektzio baten espezifikatzaile izan. Bariazioaren emaitza hauek esan-entzunezko ebidentzialitatearen ikuspegi jakin bat ematen digute: haren arabera, ebidentzialitatearen adierazpenak forma sintaktiko bat baino gehiago har dezake, modalitatearen adierazpenarekin nahas daitekeena kasu batzuetan, edo izenezko elementu konplexuen eta perpaus egituraren arteko harreman sintaktikoetarik erator daitekeena destetan. Esan-entzunezko ebidentzialitate sintaktikoa beraz, baldintza batzuen pean bakarrik ematen ahal da, baina ez baitezpada, ikuspegi zurrunagoek nahiko luketen bezala, gune sintaktiko bakar baten bitartez. Alde horretatik euskarazko *omen*-en baitako bariazioaren azterketak tipologiari eta sintaxi teoriari ekarpen bat ere egiten dio.

Korpusak

Orotariko Euskal Hiztegia

XX. Mendeko Euskarazko Ereduzko Prosa

Dourisboure, A. (1935) *Bahnar deitu Salbaiak*. Baiona. [Jean Elissalde-ren itzulpena]

Sallaberry, E. (1972) *Ene sinestea*. Zarautz :Itxaropena.

Bibliografia

Aikhenvald, Alexandra. 2004. *Evidentiality*. Oxford University Press.

Artiagoitia, X. (2000) *Hatsarreak eta Parametroak lantzen*. Vitoria-Gasteiz: Euskal Herriko Unibertsitatea.

Bach, E. (1986) “The algebra of events” *Linguistics and Philosophy* 9-1:5-16

Blain, E.M. eta R. M. Déchaine. 2008. «Evidential marking in the Cree dialect continuum » Eskz. Brandon University eta University of British Columbia.

Chomsky, N. (1995) *The Minimalist Program*. Cambridge:MIT Press.

Chomsky, N. (2000) “Minimalist inquiries” In R. Martin; D. Michaels and J. Uriagereka (eds) *Step by step. Essays in Minimalist Syntax in Honor of Howard Lasnik*. Massachusetts, CA: MIT Press.

Cinque, G. 1999. *Adverbs and Functional Heads. A crosslinguistic Perspective*. Oxford Studies in Comparative Syntax. Oxford: Oxford University Press.

Davis, C. eta beste (2007) “The Pragmatic value of evidentials” In M. Gibson eta T. Friedmann (arg) *Proceedings of SALT 17*. CLC Ithaca, NY: Publications. 71-88.

Dendale, P. and Tasmowski, L. 2001. Introduction: Evidentiality and related notions. *Journal of Pragmatics* 33:339-48.

Dendale, P. eta D. Collier. 2003. « Point de vue et évidentialité » *Cahiers de Praxématique* 41 :105-130.

De Haan, F. 1999. Evidentiality and epistemic modality: Setting Boundaries. *Southwest Journal of Linguistics* 18:83-102.

Ducrot, O. (1984) *Le dire et le dit*. Paris: Les editions de Minuit.

Duguine, M. eta A. Irurtzun (2008) «Ohar batzuk nafar-lapurterazko galdera eta galdegai indartuez » In X. Artiagoitia eta J. A. Lakarra (arg) *Gramatika Jaietan. Patxi Goenagaren Omenez*. Julio Urkixo Euskal Filologi Mintegiaren Urtekariaren Gehigarriak, LI. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatea. 195-209.

- Elordieta, A. (2001) *Verb Movement and Constituent permutation in Basque*. Doktorego tesia, Leideneko Unibertsitatea. Leiden: LOT dissertation series.
- Elordieta, G. (1997) *Morphosyntactic Feature Chains and Morphological Domains*. Doktorego tesia, University of Southern California.
- Elordieta, G. (2007) "Segmental Phonology and Syntactic Structure" in G. Ramchand eta C. Reiss (arg) *The Oxford Handbook of Linguistic Interfaces*. Oxford:Oxford University Press. 125-178.
- Ettxepare, R. eta J. Ortiz de Urbina (2003) « Focus and Wh-movement in Basque » In J.I.Hualde eta J. Ortiz de Urbina (arg) *A Grammar of Basque*. Berlin:Mouton de Gruyter.
- Euskaltzaindia (1987) *Euskal Gramatika Lehen Urratsak II*. Bilbo:Euskaltzaindia.
- Euskaltzaindia (1993) *Euskal Gramatika Laburra*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Faller, Martina. 2002. *Semantics and Pragmatics of Evidentials in Cuzco Quechua*. Unpublished doctoral dissertation. Stanford.
- Floyd, R. 1997. *La Estructura categorial de los evidenciales en el quechua Wanka*. Lima:Instituto Lingüístico de Verano.
- Garrett, Edward. 2000. *Evidentiality and Assertion in Tibetan*. Unpublished doctoral dissertation. UCLA.
- Haddican, B. (2001) "Basque Functional Heads" *Linguistics in the Big Apple Working Papers in Linguistics*. New York:CUNY.
- Haddican, B. (2004) "Sentence polarity and word order in Basque" *The Linguistic Review* 21-2:87-124.
- Haddican, B. (2008) "Euskal perpausaren Espez-Buru-Osagarri hurrenkeraren aldeko argudio batzuk" In X. Artiagoitia eta A. Elordieta (arg) *Antisimetriaren Hipotesia vs. Buru Parametroa*. Euskararen Hitz Hurrenkera ezbaian. Gasteiz:Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Higginbotham, J. 2003. *Evidentials: Some Preliminary Distinctions*. Eskz. University of Southern California.
- Hornstein, N. (2009) *A Theory of Syntax. Minimal Operations and Universal Grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jendraschek, G. 2003. *Les notions de la modalité en Basque*. Doktorego tesia, Tolosako unibertsitatea.
- Johanson, L. eta B. Utas (arg) (2000) *Evidentials. Turkic, Iranian and neighboring languages*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Laka, I. (1990) *Negation in Syntax. On the Nature of Functional Categories and Projections*. Doktorego tesia, MIT.

- Larramendi, M. (1729) *El imposible vencido*. Salamanca.
- Marit, J. (2002) *Syntactic Heads and Word Formation*. Oxford Studies in Comparative Syntax. Oxford University Press.
- Mathewson, L., H. Davis eta H. Rullmann. 2008. "Evidentials as epistemic modals: Evidence from St'at'imcets" Eskz. University of British Columbia.
- Ortiz de Urbina, J. (1989) *Parameters in the Grammar of Basque*. Dordrecht: Kluwer.
- Ortiz de Urbina, J. (1994) "Verb initial patterns in Basque and Breton" *Lingua* 95-2:125-153.
- Ortiz de Urbina, J. (1995) « Residual verb second and verb first in Basque » In K. Kiss (arg) *Discourse Configurational Languages*. Oxford:Oxford University Press. 99-121.
- Papafragou (2000) *Modality: Issues in the Semantics-Pragmatic Interface*. Amsterdam eta New York: Elsevier Science.
- Rizzi, Luigi. 1997. The Fine Structure of the Left Periphery. In L. Haegeman (ed) *Elements of Grammar*. Dordrecht:Kluwer.
- Rooryck, Johan. 2001a. Evidentiality I. *Glott International* 5-4:125-133.
- Rooryck, Johan. 2001b. Evidentiality II. *Glott International* 5-5:161-168.
- Schenner, M. (agertzekoa) "Semantics of Evidentials: German reportative modals" CONSOLE XVI-ko agirietan.
- Squartini, M. (2004) "Disentangling evidentiality and epistemic modality in Romance" *Lingua* 114-7:873-895.
- Van Eys, J. (1873) *Dictionnaire Basque-Français*. Paris eta Londres.
- Vicente, Luis (2007) *The Syntax of Heads and Phrases. A Study of verb Phrase Fronting*. Doktorego tesia. Leideneko Unibertsitatea. Leiden:LOT dissertation series.
- Von Stechow, P. eta Gillies (2006) "Epistemic modality for dummies"
- Zanuttini, R. (1997) *Negation and Clausal Structure. A Comparative Study of Romance Languages*. Oxford:Oxford University Press.
- Zuazo, K. (1998) "Euskalkiak Gaur" *Fontes Linguae Vasconum* 30:191-233.
- Zubeldia, L. 2008. "Omen-ek esan nahi omen duenaz" *Gogoa* VII-2: 237-269.